

Θεσσαλονίκη, Μνημεία Unesco, Παλαιохριστιανικά και Βυζαντινά Μνημεία

Thessaloniki, Unesco Monuments, Early Christian and Byzantine Monuments

Η ιστορική φυσιογνωμία της Θεσσαλονίκης, που έχει την αρχή της σε μία αδιάσπαστη συνέχεια από τα ελληνιστικά χρόνια μέχρι σήμερα, είναι αναγδυμένη κυρίως με τη βυζαντινή ζωή της. Η περιτειμμένη πόλη με τα μνημεία της εύλογα μπορεί να χαρακτηριστεί εο ανοικτό βυζαντινό Μουσείο. Στο σύνολό τους τα μνημεία της πόλης, παλαιοχριστιανικά - βυζαντινά, μεταβυζαντινά και οθωμανικά είναι κληυμένα ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία. Δεκαπέντε (15) εκ των παλαιοχριστιανικών – βυζαντινών εγγράφηκαν το 1988 στον κατάλογο μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO [Twelfth Session, Brasilia, Brazil, 5 - 9 December 1988 http://whc.unesco.org/en/list/456].

Ιαχυρός οχυρωματικός περίβολος, τραπεζιόοχημος σε κάτοψη, με εναλλασσόμενους τριγωνικού προβόλους και τετράγωνους πύργους αλλά και προτείχισμα περιτρέχει τον πόλη. Η κατασκευή του, που ενασωμάτωσε λείψανα της προγενέστερης ελληνιστικής και ρωμαϊκής οχύρωσης ανάγει στα τέλη του 4ου αι., στα χρόνια του αυτοκράτορα Θεοδοσίου. Την πόλη προστάτευε από τη θάλασσα χαμηλό τείχος, που στη νοτιοδυτική του γωνία εγκπόδιανε το λιμάνι του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Πάνω στα τείχη και τις ωαζόμενες επιγραφές, μάρτυρες των επισκευών και ανακατασκευών των τειχών μέσα στην πορεία των αιώνων που ακολούθησαν, καταγράφεται εύγλυπτα η πολυτάραχη ιστορία της πόλης.

Σε κάθε γειτονιά έμεινε και κάποιο από τα βυζαντινά ή μεταβυζαντινά μνημεία της, στοιχεία αλληλοτιμών καιρών, όταν η πόλη ήταν ουμβασιλεύουσα μιας άλλουε κραταίας και άλλουε φθίνουσας βυζαντινής αυτοκρατορίας ή αργότερα κέντρο της τουρκοκρατούμενης βαλκανικής χερσονήσου.

Η βυζαντινή μπτρόπολη σώζει ικανό αριθμό ιστόμενων, λατρευτικού χαρακτήρα μνημείων της Μοναδική εξοείρωε, ως δείγμα κοσμηικής αρχιτεκτονικής αποτελεί το μικρό βυζαντινό λουτρό που διατηρείται ασαφκτικά μέσα στον πυκνοδομημένο ιστό στις παρυφές της Άνω πόλης. Οι ναοί της πόλης ακολουθούν την ποικιλία των αρχιτεκτονικών τύπων της βυζαντινής αρχιτεκτονικής. Από τον επικρατέστερο τύπο της βασιλικής των παλιοχριστιανικών χρόνων, με αντι-προσαπεκτια δέγματα την πεντάκλιτη βασιλική με εγκάρσιο κλίτος του πολυούου Αγίου Δημητρίου και την τρίκλιτη βασιλική με νόρθηκα και υπεράω της Παναγίας Αχειροποιήτου, του Μεγάλου ναού της Θεοτόκου, περνάμε από μεταβατικό τρουλλιάο της πρώιμης βυζαντινής περιόδου που αντιπροσωπεύει ο ναός της Αγίας Σοφίας. Ακολουθεί ο ραδιός ναός της Παναγίας Χαλκέων γνωστός και ως Κόκκινη Εκκλησιά, κτισμένος με την τεχνική της κρουμενίνας πλίνθου στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου της μεσοβυζαντινής εποχής, για να καταλήξουε με τους σταυροειδείς εγγεγραμμένους με περίστω ναούς της υποτροβυζαντινής περιόδου, στον Άγιο Παντελεήμονα, τους Αγίους Αποστόλους, την Αγία Αικατερίνη, τη Μεταμόρφωση του Σωτήρος – καθολικό της Μονής Βλατάδων και τον Προφήτη Ηλία. Πέρα από την ποικιλία των αρχιτεκτονικών τύπων με τη κομψές αναλογίες, τα περίτεχνα κεραμοπλαστικά κουμμήματα, τα τυφλά τόξα και αφιδώματα που ποικιλούν τις όψεις τους, στους ναούς αυτούς μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την εξέλιξη, κορύφωση και το τέλος της καλλιτεχνικής παραγωγής της παλαιολόγιας τέχνης.

Ειδική περίπτωση αποτελούν το περίκεντρο κτίσμα της Ροτόντας και ο μικρός ναός του Οσίου Δαβίδ, μνημεία γνωστά ωστόσο για τα εξαιρετικής τέχνης εντοιχία ψηφιδωτά τους, μοναδικά δείγματα της παλαιοχριστιανικής τέχνης, ο διάωρος ναός των Ταξιδάρων με ύψηνια κρύπτη, ο μονόχωρος ναός του Αγίου Νικολάου Ορφανού με τον άριστοορηματικό τοιχογραφικό διάκομο, που αποτελεί ένα από τα πληρέστερα διατηρημένα παλαιολογικά ζωγραφικά σύνολα στη Θεσσαλονίκη.

Στα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης (1430 – 1912) όλοι σχεδόν οι χριστιανικοί ναοί της, ενοριακοί ή καθολικοί μοναστηριακοί, μετατρέπονται σε μουσουλμανικά τεμένη. Νέα τζαμιά κτίζονται στις γειτονίες της πόλης, νέα οικοδομικά συγκροτήματα, ιεροδιάσκαλεία, Μπεζεστένια, και λουτρά ανεγειρόνται αποτελώοντας στο εχέλι του πυρήνης της νέας πραγματικότητας της πόλης, που αποκτά πλέον τον αέρα της ανατολής. Το ήδη σε λειτουργία υδροδοτικό σύστημα με τις ύπογειες και υπέργειες κινστέρες ενισούεται και επεκτείνεται. Κρήνες διακοσμούνιες με περίτεχνα γλυπτά κατασκευάζονται στα δαυδαλωδή σοκάκια, στα *Μπαρία* της Άνω πόλης για να εξυπηρετούνται οι περικόια και να ξεδιψούν οι περαστικοί. Τα τείχη ενισούονται είτε με ανακατασκευές είτε με νέες προσθήκες, όπως το φρούριο του Βαρδαρίου. Το φρούριο του Επατυργίου ανακατασκευάζεται.

Οι χριστιανοί κάτοικοι της πόλης, που κατά βάρη κατοικούν στα πεδιά, κτίζουν τις εκκλήσεις τους στον συνήθη για τη μεταβυζαντινή περίοδο τύπο της τρίκλιτης βασιλικής με χαμηλή δίρηχη στέγη και προστώω.

Η Θεσσαλονίκη πλέον και μετά την εγκατάσταση και των Εβραίων προσφυγάν της Ισπανίας το 1500 αποκτά έναν χαρακτήρα πολυπολιτισμικό, πολυθρησκευτικό και πολυουλλεκτικό, τον οποίο και θα διατηρήσει μέχρι και την απελευθέρωσή της, το 1912.

Η ακροπόλη της Θεσσαλονίκης, η οποία αποτελεί μέρος της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO

The historical profile of Thessaloniki, which began in the Hellenistic era and has continued un-interrupted to the present day, is mainly linked to its Byzantine life. The walled city and its monuments can reasonably be called an open Byzantine Museum. All city monuments, Byzantine, Post - Byzantine and Ottoman - have been declared as historical landmark monuments. Fifteen (15) of the Early Christian - Byzantine monuments were included in the UNESCO World Heritage List in 1988 [Twelfth Session, Brasilia, Brazil, 5 - 9 December 1988 http://whc.unesco.org/en/list/456].

A strong fortification wall, trapezoid in shape, with alternating triangular redans and square towers, as well as an outwork surrounds the city. Its construction, which incorporated remnants from the previous Hellenistic and Roman fortifications, dates back to the late 4th century, during the era of Emperor Theodosius. The city was protected from the sea by a low wall, which, at its south - western corner, encompassed the port of Constantine the Great. On the walls and the extant inscriptions, which bear witness to the repairs and reconstruction of the walls over the centuries, the tumultuous history of the city is artfully recorded.

Every neighbourhood features one of its Byzantine or Post - Byzantine monuments, remnants of a bygone era, when the city was the *Symyasselvousa* (co - reigning city) of a sometime mighty and sometime declining Byzantine Empire or, later on, the centre of the Ottoman - occupied Balkan peninsula.

The Byzantine metropolis has preserved a large number of its religious monuments. The only exception, that is secular architecture, is the small Byzantine bath that is preserved in the densely populated urban web on the edge of the Ano Poli (Upper City). The churches of the city follow the variety of architectural types of Byzantine architecture. From the dominant type of the Early Christian basilica, a representative example being the Church of Aghios Dimitrios, the patron saint of the city, which is a five - aisled basilica with a transept, and the Church of Acheiropoietos, dedicated to the Virgin Mary, a three - aisled basilica with a narthex and a gallery, we pass to the transitional cruciform domed church of the early Byzantine period, which is represented by the Church of Aghia Sophia. The elegant Church of Panayia Chalcheon, also known as the *Red Church*, comes next, built according to the ‘hidden brick’ technique and belonging to the cross - in - square type of the Middle - Byzantine era, and we end with the cross - in - square churches with an ambulatory of the Late Byzantine era, i.e. the Church of Aghios Panteleimon, the Church of Aghioi Apostoloi, the Church of Aghia Ekaterini, the Church of Metamorphosis tou Sotiros - catholicon of Vlatadon Monastery and the Church of Profitis Elias. Apart from the variety of architectural types, with elegant proportions, intricate ceramicoplatic decoration, blind arcs and arches that vary in design, visitors to these churches can witness the evolution, peak and end of the artistic production of Palaeologan art.

Special cases include the centrally planned building of the Rotunda and the small church of Hosios David, monuments that are renowned for their exceptional wall mosaics, unique examples of Early Christian art, the two – storey Church of Taxiarches with its underground crypt, the single – space church of Aghios Nikolaos Orphanos with its magnificent frescoes, which are of the most complete examples of Palaeologan paintings preserved in Thessaloniki.

Under Ottoman rule (1430 – 1912), almost all Christian churches, whether parish churches or monastery catholicons, were converted into mosques. The city acquired an Oriental character. Mosques were built throughout its neighbourhoods, new building complexes, religious schools, Bezesteni (an indoor market) and baths became the centers of the city’s new reality. The water supply system already in operation with underground and aboveground cisterns was enhanced and expanded. Fountains decorated with ornate sculptures were constructed along the maze - like streets, the *Bairia* of the Upper City (Ano Poli) to serve the residents and quench the thirst of passers - by. The city walls were strengthened either through reconstruction or through new additions, such as the Vardaris Fort. The Eptapyrgion fortress was reconstructed.

The Christian residents of the city, who primarily lived on the plains, built their churches according to the architectural type that was most frequent in the post - Byzantine era: the three - aisled basilica with a low, saddle roof and a porch.

After the resettlement of Jewish refugees from Spain in 1500, Thessaloniki acquired a multi - cultural, multi - religious and multi - collective character, which it would retain until its liberation in 1912.

per City) extended to the west, approximately opposite Vlatadon Monastery, and reached Trigonon Tower to the east. The erection of towers on the intermediate wall towards the interior of the Acropolis, which originally formed the external facade of the city wall, confirms the subsequent addition of the Acropolis to the initial fortification walls. The extant inscriptions on the rectangular tower known as Laparda Tower, which stands opposite Vlatadon Monastery, concern the extensive interventions on the fortification of the Acropolis in the 12th century.

Following the intermediate wall towards the NE stands the Gate of Anna Paleologina (1355 - 1356), as noted on the inscription carved into the marble doorframe. This gate led to the area outside the walls.

The intermediate wall ends in the NE at Alysseos Tower or, as it is better known, Trigonon Tower. This is a circular tower constructed in the 15th century, incorporating an older square tower that stood at that location, forming part of the Byzantine fortifications.

Trigonon Tower, along with the Vardaris Fort and the White Tower, were incorporated in the new fortification strengthening the defending system applied by the Ottomans in their effort to adapt to changes in military tactics brought about by the use of gunpowder.

Ανατολικά τείχη – Λευκός πύργος – Προτείχισμα Eastern Walls – White Tower – Outwork
Τα τείχη άλλοτε θεμελιώμενα πάνω στον βραχύωδη γήλοφο και άλλοτε πατώντας πάνω στα απομεινάρια της ρωμαϊκής οχύρωσης, καθυπορίζουν ύψηλά και αγέρωχα μέχρι την οδό Αγίου Δημητρίου και εν συνεχεία ταπεινωμένα πλέον, μετά το 1899, προς τη θάλασσα. Δια μέσου της οδού Φιλίππς Εταιρείας, όπου διατηρούνται ορατά τμήματα του προτειχίσματος και τριγωνικού προβόλου του κυρίου τείχους, καταλήγουν στο Λευκό Πύργο, που ψηφιάζεται στη συμβολή του θαλάσσιου με το κεραίο τείχος. Ο πύργος στη μορφή που σώζεται σήμερα κτίστηκε στα τέλη του 15ου αι., στο πλαίσιο εκσυγχρονισμού του οχυρώσεως, στη θέση παλαιότερου βυζαντινού πύργου.

Από τις πύλες του ανατολικού σκέλους του περιβόλου γνωστές είναι οι θέσεις δύο κύριων πυλών, πάνω στους δύο βασικούς οδικούς άξονες της πόλης, της Νέας Χρυσής Πύλης σε αντιστοιχία με τη Λατρία και της Κασσανδρευτικής (ή πύλη της Καλαμαρίας), σε αντιστοιχία με τη Χρυσή Πύλη.

Δυτικά τείχη Western walls

Τμήμα του παλαιοχριστιανικού τείχους και του προτειχίσματος διατηρείται στην Πλατεία Δημοκρατίας. Στο σημείο αυτό υπωνόταν μέχρι το 1874, οπότε και καταδαφίστηκε, η κύρια είσοδος της πόλης, η Χρυσή Πύλη, από την οποία ξεκινούσε η βασιική οδική αρτηρία της πόλης, ο ρωμαϊκός *decumanus maximus* και η μετέπειτα *Λεωφόρος* των βυζαντινών. Τμήμα του τείχους αναφθρίζει κατά μήκος της σημερινής οδού Ειρήνης, μέχρι τη συμβολή της με την οδό Αγίου Δημητρίου, στο ύψος του δεύτερου κυριότερου *decumanus* της πόλης. Εκεί ανιούγεται η δεύτερη από δυτικά βασιική πύλη, η Λατρία που οδηγούσε στην ύπαιθρο χώρα, στο Μυθονικό λεκανοπέδιο και τη Απή.

Part of the Early Christian wall and outwork is preserved at Dimokratias Square. This is where the main entrance to the city, the Golden Gate, stood until 1874, when it was demolished, serving as the starting point to the main road of the city, the Roman decumanus maximus and, subsequently, the Byzantine Leoforos. Part of the wall continues uphill along present - day Irin - is Street, up to its junction with Aghioi Dimitriou Street, where the second main decumanus of the city was situated. This is where the second main gate of the city from the west, Litea, was located, leading to the provinces, the Mygdonian cirque and Liti.

The walls, at times built on rocky hills and at times on the remains of Roman fortifications, head downwards, proud and stately, to Aghiou Dimitriou Street and from there, almost humble, after 1899, to the sea. Through Filikis Etaireias Street, where visible sections of the outwork and triangular redans of the main wall are preserved, they reach the White Tower, which stands at the junction of the sea wall and the land wall. The tower, in its present - day form, was built in the 15th century as a part of the modernisation of fortifications, replacing an older Byzantine tower.

From the gates of the eastern section of the wall, the locations of two main gates are known, situated on the two main road axes of the city: the *New Golden Gate*, corresponding to the *Litea Gate*, and the *Cassandreotiki Gate* (or *Kalamarika Gate*), corresponding to the *Golden Gate*.

Επταπύργιο Heptapyrgion
Το φρούριο του Επατυργίου υψώνεται στο ψηλότερο σημείο της Ακρόπολης, στο ΒΑ άκρο των τειχών της πόλης. Παρουσιάζει ένα σύμπλεγμα διαφορετικών κατασκευαστικών φάσεων από την παλαιοχριστιανική - πρώιμη βυζαντινή περίοδο έως και τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, με ισχυρότερη την προσθήκη νεώτερων κτιρίων και βοσηπθικών χώρων κατά την μετατροπή του σε φυλακές το 19ο αι και τελική φάση στα τέλη της δεκαετίας του ’90, τις ήπιες επεμβάσεις και αναγκαίες μετατροπές για την στέγαση των γραφείων της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

The walls heading up towards the Acropolis follow the rocky geomorphology of the terrain. The NW section of the wall was added during the reign of Manuel II Palaeologus, who served as Despot of Thessaloniki from 1369 to 1373.

Το φρούριο του Επατυργίου υψώνεται στο ψηλότερο σημείο της Ακρόπολης, στο ΒΑ άκρο των τειχών της πόλης. Παρουσιάζει ένα σύμπλεγμα διαφορετικών κατασκευαστικών φάσεων από την παλαιοχριστιανική - πρώιμη βυζαντινή περίοδο έως και τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, με ισχυρότερη την προσθήκη νεώτερων κτιρίων και βοσηπθικών χώρων κατά την μετατροπή του σε φυλακές το 19ο αι και τελική φάση στα τέλη της δεκαετίας του ’90, τις ήπιες επεμβάσεις και αναγκαίες μετατροπές για την στέγαση των γραφείων της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Πάνω στις τοιοκποιίες του φρουριακού συγκροτήματος τα το ποικιλία κεραμοπλαστικά και τα ενοσωματωμένα κατά τόπους μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη διαφόρων εποχών, ανιχνεύονται αντιστοίχως ισάριθμης κατασκευαστικής φάσης και αποτυπώνονται οι πολυτείς περιπέτειές του κτιρίου, συνυφασμένες με την μακράοια και πολυτάραχη ιστορία της πόλης.

Στον αρχικό πυρήνα του φρουρίου ανήκουν δέκα πύργοι, οι οποίοι τετράπλευροι και δύο τριγωνικοί και τα μεσοτύρητα διαστήματά τους, με πρωμόστολο το βόρειο σκέλος, ενταγμένο στη διάταξη της παλαιοχριστιανικής οχύρωσης της Ακρόπολης, η με πολλές, ωστόσο, μεταγενέστερες επεμβάσεις. Κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους προστέθηκαν οι πύργοι της νότιας πλευράς διαμορφώνοντας το περίκλειστο του φρουρίου. Η μαρμαρίνη οθωμανική επιγραφή του 1431 εντοιαμμένη πάνω από το υπέρθυρο της κεντρικής είσοδου, μάρτυρε επεμβάσεις και ανακαινίσεις πύργων και τμημάτων του φρουρίου στα χρόνια που ακολουθούσαν την κατάκτηση της πόλης αλλά και του εσχάτου καταφυγίου της, του Επατυργίου.

Οι γραπτές πηγές για το φρούριο είτε σιωπηλό, όπως συμβαίνει στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο είτε είναι φειδωλές και συγκεχυμένες, όπως συμβαίνει στα μεσοβυζαντινά και υποτροβυζαντινά χρόνια, όπου ο αναφορά στον *Κουλό* της Θεσσαλονίκης σχετίζεται άλλοτε με το Επατυργίο και άλλοτε με την Ακρόπολη. Η ονομασία Επατυργίου αναπάει επί Τουρκοκρατίας ως μύμηον πιθανότατα του Επατυργίου (Yedi Kule), με τους ισάριθμους, πράγματι, πύργους, αντίστοιχο του οχυρωματικού έργου του 15ου αι στην Κωνσταντινούπολη.

Το μνημείο επιβαρυσμένο αρκετά από τις σχεδόν πρόσφατες μνήμες των φυλάκων, τις οποίες η νέα χρήση του όχι μόνο δεν απαλείψε αλλά σπρόντισε να διαφυλάξει και να προβάλλει στην έκθεση που λειτουργεί στο ισόγειο ενός από τα νεώτερα κτίρια του συγκροτήματος, είναι ανοικτό στο κοινό της πόλης και επισοιτικώ καθημερινά, ενώ ενίοτε χώροι του ανοικτοί και κλειστοί διατίθενται για πολιτιστικές εκπδηλώσεις υπό τον αιγίδα της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

The so - called intermediate wall (*diameso*) that separated the Acropolis from Ano Poli (the Up-

The Heptapyrgion fort stands at the highest point of the Acropolis, on the NE end of the city walls. It is a complex of various construction phases from the Early Christian - early Byzantine period up to the years of Ottoman rule, with the addition of newer buildings and auxiliary areas when it was converted into a prison in the 19th century, and, finally, during the late 1990s, mild interventions and necessary conversion took place so that the building could house the offices of the 9th Ephorate of Byzantine Antiquities.

On the walls of the fort complex, with its numerous ceramicoplatic and marble architectural elements from various eras incorporated at various points, numerous phases of construction can be detected, equal and corresponding in number, and the many adventures of the building over time, interwoven with the long and tumultuous history of the city, are depicted.

The original core of the fort consists of ten towers, eight four - sided ones and two triangular ones, along with their intermediate sections, the oldest being the northern section, which was incorporated in the layout of the Early Christian fortification of the Acropolis, with numerous subsequent interventions. During the Middle Byzantine era, the towers on the southern side were added, completing the enclosure of the fort. The marble Ottoman inscription of 1431, built into the wall above the transom of the main entrance, denotes interventions and renovations to towers and sections of the fort during the years after the conquest of the city and its last refuge, the Heptapyrgion.

Written sources on the fort are either silent, as is the case in the early Byzantine era, or sparing and confused, as is the case in the Middle and Late Byzantine eras, where references to the *Koulas* of Thessaloniki are at times related to the Heptapyrgion and at times to the Acropolis. The name Heptapyrgion occurs during the Ottoman era, possibly indicating Yedi Kule (Seven Towers), a 15th century fort in Istanbul with an equal number of towers, indeed.

The monument burdened with its very recent memory of being a prison, which its new use not only failed to eradicate but actually preserved and showcased in the exhibition operating on the ground floor of one of the newer buildings of the complex, is open to the public of the city, while its premises, both open and closed, are made available for cultural events under the auspices of the 9th Ephorate of Byzantine Antiquities.

Η οδός Αριστοτέλους, που ονομάζεται έτσι προς τιμήν του αρχαίου φιλοσόφου Αριστοτέλους

2
Ροτόντα Rotunda
Κτίστηκε αρχικά στον τύπο του περικεντρου κτιρίου, στον άονα της νοηπικής οδού που συνέδεε τη θριαμβική αψίδα του Γαλερίου με το ανατολικό συγκρότημα. Για τη χρήση του ερίζοντος διαφόρες απόψεις, όπως ναός του Δία ή των Καβαίρων, κτήριο με πιθανόν λατρευτικό και κοσμικό - διοικητικό χαρακτήρα που εξυπηρετούσε σε τις ανάγκες του ανατορικού συγκροτήματος ή μνημείο αφιερωμένο στη δόξα του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Το μνημείο, διαμέτρου 24,50μ. Καλλιτέπ δόλος από οπτόπλινθους, που φθάνει σε ύψος τα 29,80μ. Στον κυλινδρικό τοίχο, πάχος 6,30μ., εγγράφονται εσωτερικά οκτώ ορθογώνιες κόγχες, από τις οποίες η νότια αποτελούσε την κύρια είσοδο.

Η μετατροπή του κτιρίου σε χριστιανικό ναό, αφιερωμένο πιθανότατα στους Ασωμάτους ή Αραχαγιένους έγινε στα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Τότε προστέθηκε περιμετρικά σταό για την επικονομία της οποίας με τον αρχικό πυρήνα διανοιχθηκαν στο πάχος της τοιοκποιίας οι επτά από τις οκτώ κόγχες, διευρύνθηκε η ανατολική με την προσθήκη ιερού βήματος, διαμορφώθηκε νέα είσοδος με νόρθηκα στη δυτική κόγχη και προστέθηκαν πρόπυλο και δύο παρεκκλήσια στη νότια είσοδο. Τα λαμπρότερα όμως κατάλοιπα από την παλαιοχριστιανική φάση του μνημείου είναι τα εξαιρετης ποιότητας ψηφιδωτά που καλύπτουν τις καμάρες των κογχών και τα εσωράχια των παραθύρων, ενώ την αποκορύφωση του λαμπρού διακόσμου αποτελούν τα ψηφιδωτά του θόλου ιεραρχημένα σε τρεις ζώνες. Κατά τους σεισμούς των αρχών του 7ου αι. καταστράφηκε η αψίδα του ιερού, το υπερκείμενο τμήμα του θόλου και πιθανόν και η στοά. Η αψίδα, μετά την αποκατάστασή της, ενισούθηκε εξωτερικά με δύο αντηρήδες και διακομύθηκε τον 9ο αι. με την τοιχογραφία της Αναλήψευς.

Η οδός Αριστοτέλους, που ονομάζεται έτσι προς τιμήν του αρχαίου φιλοσόφου Αριστοτέλους

Originally built as a centrally planned building on the axis of the monumental street connecting the triumphal arch of Galerius with its palace complex. There are varying opinions on its use, such as being a temple of Zeus or the Cabelri , a building of a possibly devotional and secular - administrative character that served the needs of the palace complex, or a monument dedicated to the glory of Constantine the Great. The monument, with a diameter of 24.50m is covered by a bricked dome, reaching a height of 29.80m. The 6.30m - thick cylindrical wall internally inscribes eight rectangular niches, the south niche serving as the main entrance. The building was converted into a Christian church, possibly dedicated to the Aghioi Asomatoi or the Archangels, during the Early Christian era. A gallery was added along its perimeter and in order to communicate with the original core, seven of the eight niches along the walls were demolished, the eastern niches being expanded with the addition of a sanctuary, a new entrance with a narthex being created at the western niches and a propylon and two chapels being added at the south entrance. However, the most magnificent remains from the Early Christian phase of the monument are its excellent mosaics that decorate the arches of the niches and the intrados of the windows, while the glorious decoration reaches its climax with the mosaics of the dome in three zones. Earthquakes in the early 7th century caused the destruction of the sanctuary’s arch, the section above the dome and, possibly, the gallery. After being restored, the arch was externally strengthened with two buttresses and was decorated in the 9th century with a mural of the Ascension.

Η οδός Αριστοτέλους, που ονομάζεται έτσι προς τιμήν του αρχαίου φιλοσόφου Αριστοτέλους

Κρύπτη Crypt

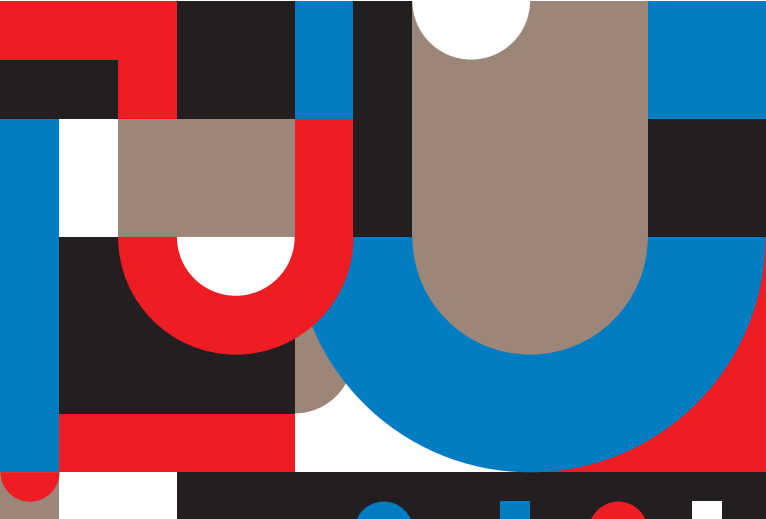
Κάτω από το εγκάρσιο κλίτος του ναού βρίσκεται η Κρύπτη, που στα υποτροβυζαντινά χρόνια ήταν το κέντρο της μωρβουλίας του αγίου. Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας ο υπόγειος αυτός χώρος καταχώθηκε και εγκαταλείφθηκε ενώ η μνήμη της ύπαρξής του φαίνεται ότι σβήστηκε στα καπνικά χρόνια. Αφωρημή για τον εντοπισμό της στάθηκε η καταστρεφική πυρκαγιά του 1917. Από το 1985 λατοουργεί έλεγχου, διαρρυθμίστε σε επτά (Α - Ζ) αίθουσες και περιλαμβάνει καταεσχλήν γλυπτά παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά που μαρτυρούν τη επάλληλες περιόδους της μακρόχρονης ιστορίας της Βασιλικής του Αγίου Δημητρίου, ενώ σε δύο πρόθηκες κτιθενται νομίσματα και κεραμικά, προερχόμενα από την επίκοση που είχε καλύψει το εσωτερικό της Κρύπτης.

Το σπλάγχνιο, που ονομάζεται έτσι προς τιμήν του αρχαίου γιατρού Αετίου, είναι το πρώτο από τα δύο κτίρια που κτιστήκαν στη θέση του αρχαίου ναού του Εφθύμιου

Beneath the transept of the Church is the Crypt, which, in the Late Byzantine Era, was the centre of the Saint’s Miraculous Myrr production. Under Ottoman rule, this underground area was filled in and abandoned, while memory of its existence seems to have dissipated in the subsequent years. It was discovered due to the destructive fire of 1917. Since 1985, it has housed an exhibition, consisting of seven halls (A - G) and primarily consists of Early Christian and Byzantine sculptures that testify to each period of the long history of the Basilica of Aghios Dimitrios. Two display cases present coins and ceramics that originated from the fill that covered the interior of the Crypt.

Παρεκκλήσια Αγίου Ευθυμίου Chapel of Aghios Efthymios

Νοτιάς του ιερού της βασιλικής προασρήθησε τον 9ο - 10ο αι. ναϊθρίο στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής, αφιερωμένο στον άγιο Ευθύμιο.

The small church is located in the Ano Poli, at the cul de sac of Aghias Sofias Street. It was once the catholicon of the monastery of Christou Sotira tou Latomou or tou Latomon, a name due to the existence of stone quarries in the area. The church was built in the late 5th century in the cross - in - square type with an apse on the east side. Today, the eastern half of the original facade has survived. The church is primarily known for its mosaic of the vision of Prophet Ezekiel in its apse, one of the most important mosaics of the Early Christian era.

Η οδός Αριστοτέλους, που ονομάζεται έτσι προς τιμήν του αρχαίου φιλοσόφου Αριστοτέλους

4
Βασιλική Αγίου Δημητρίου – Κρύπτη Basilica of Aghios Dimitrios – Crypt
Επί της ομώνυμης οδού, βορείως της αρχαίας Αγοράς και του βυζαντινού Μεγαλόφυρου, πάνω στα ερείπια συγκροτήματος ρωμαϊκού λουτρού, όπου φυλάκιστηκε και μαρτύρησε το 303 ο εθιωμόνομος του ρωμαϊκού στρατού Δημήτριος κτίστηκε αρχικά μικρός εκκλησις οίκος. Στα μέσα του 5ου αι. ο έπαρχος του Ιλλυρικού Λεόντιος ανήγειρε στην ίδια θέση μεγάλη βασιλική, η οποία κάπκε στο οσειμό το 620. Με τη συνδρομή του Επαρχου Λέοντα και του Επισκόπου της Θεσσαλονίκης αποκαταστάθηκε στην αρχική της μορφή η βασιλική στον τύπο της πεντάκλιτης εγλυώστενης, με εγκάρσιο κλίτος και υπεράω. Η σημερινή αναδομημένη μορφή του ναού - ο οποίος καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς στην πυρκαγιά του 1917 - είναι αποτέλεσμα εκτεταμένων εργασιών αναστήλωσης που άρχισαν το 1918 και ολοκληρώθηκαν το 1948.

Στη ΒΑ γωνία ύπαρξε σήμερα ο τάφος του αγίου, σε θέση που πιστεύεται ότι υπήρχε ήδη από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Ο ναός αφιερωμένος στον πολυούου άγιω της Θεσσαλονίκης είναι προσκυνηματικός, γνωστός κυρίως και για τα ψηφιδωτά σύνολα που διασώθηκαν από τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917. Πρόκειται για ένδεκα ψηφιδωτές συνθέσεις αναθηματικού χαρακτήρα του 5ου, 7ου και 9ου αι. που διατηρούνται στους δύο πεσσούς του ιερού βήματος και στο δυτικό τοίχο του κεντρικού κλίτους.

Situated on the Aghioi Dimitriou Street, north of the ancient Agora and the Byzantine *Megalophoros*, built on the ruins of a Roman bath complex, this was where Demetrios, an officer in the Roman Army, was imprisoned and martyred in 303. A small private chapel was first built there. In the mid - 5th century, Leontios, prefect of Illyricum, erect a large basilica at the same location, which burned down during the earthquake of 620. With the contribution of Prefect Leonotius and the Bishop of Thessaloniki, the basilica was restored to its original form of a five - aisled wooden - roofed basilica with a transept and gallery. The present - day restored form of the church - which was destroyed almost completely in the fire of 1917 - is the result of extensive restoration works that began in 1918 and ended in 1948.

The tomb of the saint is located in the NW corner, where it was believed to have stood in the Early - Christian era. The church, dedicated to the patron saint of Thessaloniki, is a pilgrim church and is primarily renowned for its mosaics that survived the great fire of 1917. Eleven votive mosaics of the 5th, 7th and 9th century are preserved at the two pillars of the sanctuary and at the western wall of the central aisle.

Η οδός Αριστοτέλους, που ονομάζεται έτσι προς τιμήν του αρχαίου φιλοσόφου Αριστοτέλους

ΑΙΕΙΟΥΥΝΕΣΙΣ – ADDRESSES	
1. Τείχη Walls	
2. Ροτόντα Rotunda <p>Πλατεία Αγίου Γεωργίου Αγ Γεωργίου 96 Τ +30 2310 968986</p>	
3. Οσιος Δαβίδ (Μονή Λατόμου) <p>Church of Hosios David (Latomou Monastery) Οδός Φοιτύου Fotiou str. Τ +30 2310 220020</p>	
4. Βασιλική Αγίου Δημητρίου – Κρύπτη Basilica of Aghios Dimitrios – Crypt <p>Αγίου Δημητρίου 97 97 Ag. Dimitriou str. Τ +30 2310 270008</p>	10. Μονή Αγίων Αποστόλων <p>Church of Aghioi Apostoloi Πλατεία Αγίων Αποστόλων Ag Apostolon sq. Τ +30 2310 537448</p>
5. Βασιλική Παναγίας Αχειροποιήτου <p>Βασιλική Παναγία Αχειροποιήτου Αγίας Σοφίας 56 56 Ag. Sofias str. Τ +30 2310 227369</p>	11. Ναός Αγίου Νικολάου Ορφανού <p>Church of Aghios Nikolaos Orphanos Ηροδότου 1 1 Irodotou str. Τ +30 2310 246349</p>
6. Ναός Αγίας Σοφίας <p>Church of Aghia Sophia Πλατεία Αγίας Σοφίας Ag. Sofias sq. Τ +30 2310 270253</p>	12. Ναός Αγίας Αικατερίνης <p>Church of Aghia Ekaterini Ηοός & Σαχτούρη Ious & Sachtouri str. Τ +30 2310 225580</p>
7. Ναός Παναγίας Χαλκέων <p>Church of Panayia Chalcheon Χαλκέων 2 2 Chalcheon str. Τ +30 2310 227910</p>	13. Ναός Μεταμόρφωσης του Σωτήρος <p>Church of Metamorphosis tou Sotiros Εγνατία 140 140 Egnatias str. Τ +30 2310 223009</p>
8. Βυζαντινά λουτρό <p>Byzantine bath Θεοτοκοπούλου Theotokopoulou str. Τ +30 2310 968986</p>	14. Μονή Βλατάδων <p>Vlatadon Monastery Επταπύργιου 64 64 Eptapyrgiou str. Τ +30 2310 246349</p>
9. Ναός Αγία Παντελεήμονα <p>Church of Aghios Panteleimon Εγνατία & Ισοονίδου Egnatia & Iasonidou str. Τ +30 2310 220020</p>	15. Ναϊθρίο Προφήτη Ηλία <p>Church of Profitis Elias Προφήτη Ηλία 20 20 Profiti Ella str. Τ +30 2310 237990</p>
Με την συνεργασία / With the cooperation	Ώρες λειτουργίας – Opening hours
 <p>HELLENIC REPUBLIC MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS GENERAL DIRECTION OF ANTIQUITIES & CULTURAL HERITAGE 17th EPHORATE OF BYZANTINE ANTIQUITIES</p>	Κατά τις πρωινές και απογευματινές λειτουργίες</

Ο ναός κατάγραφος στο εσωτερικό του, τοιχογραφήθηκε το 1303 με δαπάνες του πρωτοστράτορα Μιχαήλ Γλαβέ Ταρανανιώτη και της συζύγου του Μαρίας. Ο ζωγραφικός διάκοσμος, έργο προικισμένου καλλιτέχνη, απονέμει την υψηλή αισθητική και τη δυναμική της παλαιολόγιας αναγέννησης.

South of the sanctuary of the Basilica, a chapel in the three – aisled basilica type, dedicated to Aghios Eftymios, was annexed in the 9th – 10th century. The interior of the church was decorated with murals in 1303 at the expense of *Protostrator* Michael Glavas Tarchaniotis and his wife, Maria. The mural, the work of a talented artist, is an example of the high aesthetics and dynamism of the Palaeologan Renaissance.

5 Βασιλική Παναγίας

Αχειροποιητό Basilica of Panagia Acheiropoietuou

Στο κέντρο της πόλης επίτης οδού Αγίας Σοφίας, βρίσκεται ο Μεγάλος Ναός της Θεοτόκου. Κτίστηκε τον 5ο αι στον τύπο της τρικλίτης Ξυλόστεγης βασιλικής με νάρθηκα και υπερώα, πάνω στα ερείπια συγκροτήματος ρωμαϊκών λουτρών. Μικρό κοχχικό κτίσμα, σε επαφή με τη νότια πλευρά εξυηηρετούσε λατρευτικές ανάγκες του ναού, ενώ μικρό παρεκκλήσι αφιερωμένο στην Αγία Ειρήνη προσκολλήθηκε στην ανατολική πλευρά κατά τη βυζαντινή περίοδο. Στο εσωτερικό του ναού ξεχωρίζουν τα αρχιτεκτονικά γλυπτά στις κιονοστοιχίες που διαχωρίζουν τα τρία κλίτη ενώ εξαιρετικής τέχνης είναι τα ψηφιδωτά που σώζονται στα εσωράκια των τόξων των κιονοστοιχιών, των υπερώων και του τριβήλου στο νάρθηκα.

The Great Church of the Virgin Mary is situated in the centre of the city on Aghias Sofias Street. It was built in the 5th century as a three – aisled wooden – roofed basilica with a narthex and gallery, over the ruins of a Roman bath complex. A small alcoved building connected to its south side served the worshipping needs of the church, while a small chapel dedicated to Aghia Irene was attached to the eastern side during the Byzantine period. The Basilica interior stands out for its architectural sculptures on the colonnades separating the three aisles, while excellent mosaics are also preserved on the intrados of the arches of the colonnade, the galleries and the *trivelon* (arcade) in the narthex.

6 Ναός Αγίας Σοφίας Church of Aghia Sophia

Ο ναός αφιερωμένος στο Χριστό, τον αληθί Λόγο και τη Σοφία του Θεού κτίστηκε στα τέλη του 7ου αι. –αρχές του 8ου αι. στη θέση μεγάλης παλαοχριστιανικής βασιλικής του 5ου αι. Αποτελεί τυπικό δείγμα μεταβατικού σταυροειδούς ναού με τρούλο και περίστωο, κατά μίμηση της Αγία Σοφίας Κωνσταντινούπολης. Ο ψηφιδωτός διάκοσμος στο εσωτερικό του ναού, έργο τριών φάσεων, μαρτυρεί το υψηλό πνευματικό και καλλιτεχνικό επίπεδο της πόλης σε διάφορες εποχές. Η διακόσμηση του ιερού συνιστά ένα από τα πιο σημαντικά και ακριβώς χρονολογημένα. σύνολα ζωγραφικής της Εικονομαχικής περιόδου (780 – 788). Στον τρούλο η Ανάληψη είναι κορυφαίο δείγμα της λεγόμενης Αναγέννησης των Μακεδόνων Αυτοκρατόρων στα τέλη του 9ου αι., ενώ στην κόγχη η ένδερση Παναγία Βρεφοκρατούσα, έργο του 11ου – 12ου αι. κάλυψε τον μεγάλο σταυρό της εικονομαχικής περιόδου.

This church, dedicated to Christ, the true Word and Wisdom of God, was built in the late 7th – early 8th century at the location of a large 5th century Early Christian Basilica. It is a typical example of a domed transitional cruciform church with ambulatory, in imitation of the Aghia Sophia in Constantinople. The mosaic decoration in its interior, a work of three stages, testifies to the high intellectual and artistic level of the city throughout the centuries. The decoration of the sanctuary is one of the most important precisely dated paintings of the Iconoclastic period (780 – 788). The Ascension depicted on the dome is a superb example of the so – called Renaissance of the Macedonian Emperors in the late 9th century, while the Virgin Enthroned with Christ in the apse, a work of the 11th – 12th century, covered the great iconoclastic cross.

11
The church, dedicated to Christ, the true Word and Wisdom of God, was built in the late 7th – early 8th century at the location of a large 5th century Early Christian Basilica. It is a typical example of a domed transitional cruciform church with ambulatory, in imitation of the Aghia Sophia in Constantinople. The mosaic decoration in its interior, a work of three stages, testifies to the high intellectual and artistic level of the city throughout the centuries. The decoration of the sanctuary is one of the most important precisely dated paintings of the Iconoclastic period (780 – 788). The Ascension depicted on the dome is a superb example of the so – called Renaissance of the Macedonian Emperors in the late 9th century, while the Virgin Enthroned with Christ in the apse, a work of the 11th – 12th century, covered the great iconoclastic cross.

At the beginning of Olymprou Street and close to the western walls lies the Church of Aghio Apostoloi, once the catholicon of a monastery dedicated to the Virgin Mary, built by Patriarch Nephon (1310 – 1314) and his pupil, Abbot Pavlos. It is built in the complex five – domed tetrastyle cross – in – square type with an ambulatory. Of great interest is the structure of the external facades of the monument, with the ceramoplastic elements on its eastern side standing out. Its interior contains excellent mosaic decoration, characteristic of the final period of Palaeologan art.

7 Ναός Παναγίας Χαλκέων Church of Panayia Chalkeon

Νοτίως της αρχαίας αγοράς, στη Νάγια του βυζαντινού *Μεγαλοφόρου*, στη γειτονία των χαλκαματάδων, από όπου και έλκει την ονομασία του, βρίσκεται ο ναός της Παναγίας. Είναι ακριβώς χρονολογημένο μνημείο με επιγραφή στο μαρμάρινο υπέρθυρο της δυτικής εισόδου: κτίστηκε το 1028 από τον Χριστόφορο Πρωτοσπαθάρη και κατεπάνω Λουγυβαρδίου, τη σύζυγό του Μαρία και τα παιδιά του Νικηφόρο, Άννα και Κατακαλή, ως ταφικό παρεκκλήσι. Ο τάρφος του κήτορα βρίσκεται σε αρκικόλοιο που ανοίγεται στα πάνω του βόρειου τούλου του ναού. Ανήκει στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο ναού. Οι ραβδίνες αναλογίες του μνημείου και η ολόκληνη τοικοδομία του, την οποία διαγράφουν τριτά αμφιδάματα, κόγχες και ημικύκλιες παραπέμους σε κωνσταντινοπολιτική επίδραση. Δεύτερη γραπτή επιγραφή επιβεβαιώνει την τοιχογράφησή του συγκράνης με την ίδρυσή του.

The Church dedicated to the Virgin Mary is located south of the ancient agora, at the SE corner of the Byzantine *Megalophoros*, in the coppersmith district from where its name is derived. It is a precisely dated monument with an inscription on the marble lintel of the west-

11 Ναός Αγίου Νικολάου Ορφανού Church of Aghios Nikolaos Orphanos

Στην Άνω πόλη, μεταξύ των οδών Ηροδότου και Αποστόλου Παύλου και πολύ κοντά στα ανατολικά τείχη εντός περικλειστής αυλής βρίσκεται ο ναός του Αγίου Νικολάου του Ορφανού ή των Ορφανών, καθολικό και αυτός βυζαντινής μονής. Ανήκει στον τύπο του μονόχωρου ναού με περίστωο που απολήγει στα ανατολικά σε δύο παρεκκλήσια. Ο οριστοϋνηγματικό τοιχογραφικός του διάκοσμος είναι ένα από τα πληρέστερα διατηρούμενα ζωγραφικά σύνολα στη Θεσσαλονίκη και αντιπροσωπευτικό δείγμα της παλαιολόγιας τέχνης. Από το μοναστηριακό συγκρότημα πλην του καθολικού σώζονται ερείπια του πυλώνα της μονής επί της οδού Ηροδότου.

In the Ano Poli, between Herodotou Street and Apostolou Pavlou Street, close to the eastern walls and within an enclosed yard lies the Church of Aghios Nikolaos Orphanos,

ern entrance: It was built in 1028 as a sepulchral chapel, by Christophoros, *Protospatharios* and *Katepano* (Governor) of Lagouvardia, his wife Maria and his children Nikiphoros, Anna and Katakali. The tomb of the founder is located in an arcosolium within the northern wall of the church. It is built in the domed cross – in – square architectural type. The elegant proportions of the monument and its brick walls consisting of blind arches, blind niches and half – columns are indicative of a Constantinopolitan influence. A second written inscription confirms the concurrence of its murals and its founding.

8 Βυζαντινό Λουτρό Byzantine bath

Στις παρυφές της Άνω πόλης, επί της οδού Θεοτοκοπούλου βρίσκεται το μοναδικό δημόσιο βυζαντινό λουτρό που σώζεται σήμερα στη Θεσσαλονίκη. Πρόκειται για κτίσμα ορθογωνικής κάτοψης, μικρών διαστάσεων, που χρονολογείται πιθανότατα στον 13ο αι. και διατηρεί όλους τους αναγκαίους για ένα λουτρό χώρους: προθάλαμο, χλιαρό και θερμό χώρο και δεξεμενέ.

The only public Byzantine bath currently preserved in Thessaloniki is located on the outskirts of the Ano Poli, on Theotokopoulou Street. This is a small building of rectangular design, possibly dating back to the 13th century, and retains all the areas necessary for a bath: an antechamber, a tepid area, a warm area and a founding.

9 Ναός Αγίου Παντελεήμονα Church of Aghios Panteleimon

Στη συμβολή των οδών Αρριανού και Ισαωνίδου, σε μικρή απόσταση από την αυλάδα του Παλερίου και τη Ροτόντα, βρίσκεται ο βυζαντινός ναός του Αγίου Παντελεήμονα. Ο ναός, η επωνυμία του οποίου είναι πολύ νεώτερη, ταυτίζεται με το καθολικό της μονής της Θεοτόκου Περιβλέτου, γνωστή και ως μονή του κυρ Ισαάκ, από τον ιδρυτή της μητροπολίτη Ιάκωβο (1295 – 1314). Ανήκει στον τύπο του σύνθετου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο και περίστωο, το οποίο καταλήγει στα ανατολικά σε δύο παρεκκλήσια. Από τον αρχικό τοιχογραφικό διάκοσμο διατηρούνται ελάχιστα δείγματα στην πρόθεση και το διακονικό.

At the junction of Arrianou and Iassonidou Street, a short distance from the Arch of Galerius and the Rotunda, lies the Byzantine church of Aghios Panteleimon. The Church, the name of which is quite recent, served as the catholicon of the Theotokou Perivleptou Monastery, also known as kyr Isaac’s Monastery, after its founder, Metropolitte Jacob (1295 – 1314). It is built in the complex domed cross – in – square type with an ambulatory, ending in the east with two chapels. Of its initial murals, few examples survive in the prothesis and the diaconicon.

10 Ναός Αγίων Αποστόλων Church of Aghioi Apostoloi

Στην αρχή της οδού Ολύμπου και πολύ κοντά στα δυτικά τείχη βρίσκεται ο ναός των Αγίων Αποστόλων, καθολικό άλλοτε μονής αφιερωμένης στην Παναγία, με κτίτορα τον Πατριάρχη Νίφωνα (1310 – 1314) και το μαθητή του ηγούμενο Παύλο. Ανήκει στον τύπο του σύνθετου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με περίστωο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάρθρωση των εξωτερικών όψεων του μνημείου με κορύφωση τα κεραμοπλαστικά που κοσμούν την ανατολική πλευρά. Στο εσωτερικό σώζει εξαιρετικό ψηφιδωτό διάκοσμο, χαρακτηριστικό της τελευταίας περιόδου της παλαιολόγιας τέχνης.

11 Ναός Αγίου Νικολάου Ορφανού Church of Aghios Nikolaos Orphanos

Στην Άνω πόλη, μεταξύ των οδών Ηροδότου και Αποστόλου Παύλου και πολύ κοντά στα ανατολικά τείχη εντός περικλειστής αυλής βρίσκεται ο ναός του Αγίου Νικολάου του Ορφανού ή των Ορφανών, καθολικό και αυτός βυζαντινής μονής. Ανήκει στον τύπο του μονόχωρου ναού με περίστωο που απολήγει στα ανατολικά σε δύο παρεκκλήσια. Ο οριστοϋνηγματικό τοιχογραφικός του διάκοσμος είναι ένα από τα πληρέστερα διατηρούμενα ζωγραφικά σύνολα στη Θεσσαλονίκη και αντιπροσωπευτικό δείγμα της παλαιολόγιας τέχνης. Από το μοναστηριακό συγκρότημα πλην του καθολικού σώζονται ερείπια του πυλώνα της μονής επί της οδού Ηροδότου.

At the beginning of Olymprou Street and close to the western walls lies the Church of Aghio Apostoloi, once the catholicon of a monastery dedicated to the Virgin Mary, built by Patriarch Nephon (1310 – 1314) and his pupil, Abbot Pavlos. It is built in the complex five – domed tetrastyle cross – in – square type with an ambulatory. Of great interest is the structure of the external facades of the monument, with the ceramoplastic elements on its eastern side standing out. Its interior contains excellent mosaic decoration, characteristic of the final period of Palaeologan art.

7 Ναός Παναγίας Χαλκέων Church of Panayia Chalkeon

Νοτίως της αρχαίας αγοράς, στη Νάγια του βυζαντινού *Μεγαλοφόρου*, στη γειτονία των χαλκαματάδων, από όπου και έλκει την ονομασία του, βρίσκεται ο ναός της Παναγίας. Είναι ακριβώς χρονολογημένο μνημείο με επιγραφή στο μαρμάρινο υπέρθυρο της δυτικής εισόδου: κτίστηκε το 1028 από τον Χριστόφορο Πρωτοσπαθάρη και κατεπάνω Λουγυβαρδίου, τη σύζυγό του Μαρία και τα παιδιά του Νικηφόρο, Άννα και Κατακαλή, ως ταφικό παρεκκλήσι. Ο τάρφος του κήτορα βρίσκεται σε αρκικόλοιο που ανοίγεται στα πάνω του βόρειου τούλου του ναού. Ανήκει στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο ναού. Οι ραβδίνες αναλογίες του μνημείου και η ολόκληνη τοικοδομία του, την οποία διαγράφουν τριτά αμφιδάματα, κόγχες και ημικύκλιες παραπέμους σε κωνσταντινοπολιτική επίδραση. Δεύτερη γραπτή επιγραφή επιβεβαιώνει την τοιχογράφησή του συγκράνης με την ίδρυσή του.

The Church dedicated to the Virgin Mary is located south of the ancient agora, at the SE corner of the Byzantine *Megalophoros*, in the coppersmith district from where its name is derived. It is a precisely dated monument with an inscription on the marble lintel of the west-

ern entrance: It was built in 1028 as a sepulchral chapel, by Christophoros, *Protospatharios* and *Katepano* (Governor) of Lagouvardia, his wife Maria and his children Nikiphoros, Anna and Katakali. The tomb of the founder is located in an arcosolium within the northern wall of the church. It is built in the domed cross – in – square architectural type. The elegant proportions of the monument and its brick walls consisting of blind arches, blind niches and half – columns are indicative of a Constantinopolitan influence. A second written inscription confirms the concurrence of its murals and its founding.

The only public Byzantine bath currently preserved in Thessaloniki is located on the outskirts of the Ano Poli, on Theotokopoulou Street. This is a small building of rectangular design, possibly dating back to the 13th century, and retains all the areas necessary for a bath: an antechamber, a tepid area, a warm area and a founding.

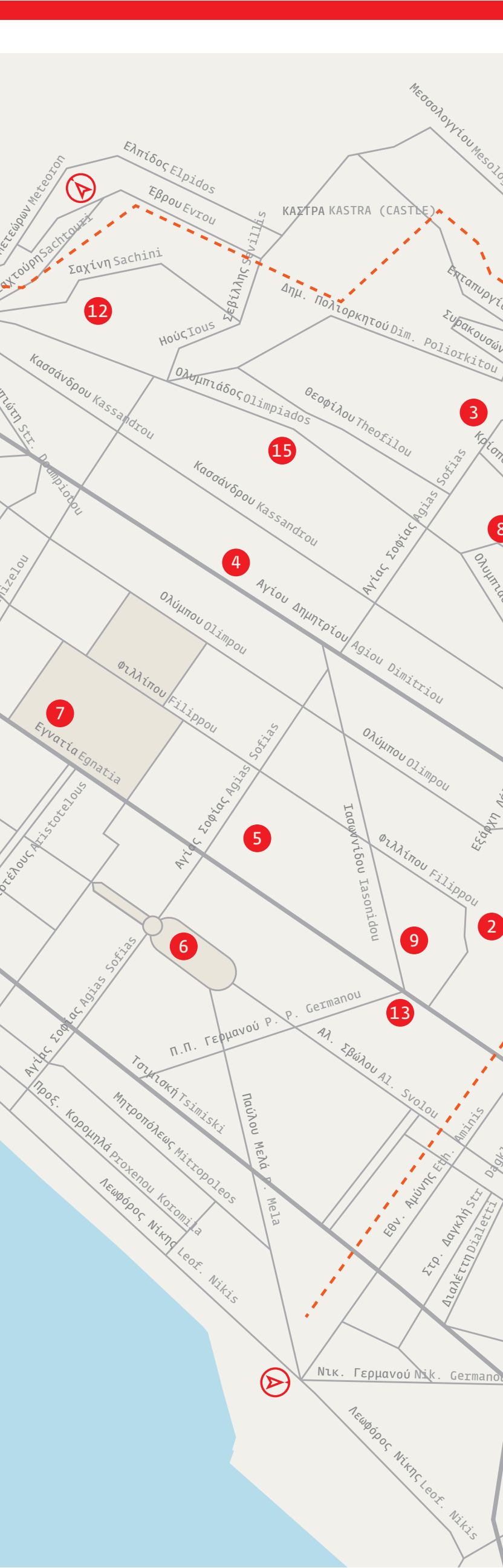
which also served as the catholicon of a Byzantine monastery. It is built in the aisleless timber – roofed type with ambulatory, ending in the east with two chapels. Its exquisite mural decoration is one of most complete painting complexes preserved in Thessaloniki and is representative of Palaeologan art. Of the monastery complex, excluding the catholicon, only ruins of its entrance survive on Herodotou Street.

12
Above Olympiados Street, on the outskirts of the Ano Poli, at the junction of Tsamadou and Oedipoda Street, close the NW walls, lies the Church of Aghia Ekaterini, which once served as the catholicon of a Byzantine monastery. It dates back to the late 13th – early 14th century. It is built in the complex tetrastyle cross – in – square type with five domes and an ambulatory terminating in two chapels at the east end. Its elegant proportions and the structure of its facades, with recessed niches and arches, ceramic half – columns and ceramoplastic decoration, make this monument an excellent example of Palaeologan architecture. Its mural decoration, although surviving in fragments, follows the painting tradition of the early Palaeologan Renaissance.

12 Ναός Αγίας Αικατερίνης Church of Aghia Ekaterini

Πάνω από την οδό Ολυμπίδος, στις παρυφές της Άνω πόλης, στη συμβολή των οδών Τσαμαδού και Οιδίποδα και κοντά στα Βά τείχη βρίσκεται ο ναός της Αγίας Αικατερίνης, καθολικό άλλοτε βυζαντινής μονής. Χρονολογείται στα τέλη του 13ου – αρχές 14ου αι. Ανήκει στον τύπο του σύνθετου τετρακίονου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με περίστωο και παρεκκλήσια στα ανατολικά. Οι κομψές του αναλογίες και η διάρθρωση των όψεων με βαθμιδωτά αψιδώματα και τόξα, πλίνθινους ημικύκλιες και κεραμοπλαστικά κοσμήματα καθιστούν το μνημείο εξαιρετικό δείγμα της παλαιολόγιας αρχιτεκτονικής. Ο τοιχογραφικός του διάκοσμος αν και διατηρείται πολύ αποσπασματικά, ακολουθεί τη ζωγραφική παράδοση των αρχών της παλαιολόγιας αναγέννησης.

Above Olympiados Street, on the outskirts of the Ano Poli, at the junction of Tsamadou and Oedipoda Street, close the NW walls, lies the Church of Aghia Ekaterini, which once served as the catholicon of a Byzantine monastery. It dates back to the late 13th – early 14th century. It is built in the complex tetrastyle cross – in – square type with five domes and an ambulatory terminating in two chapels at the east end. Its elegant proportions and the structure of its facades, with recessed niches and arches, ceramic half – columns and ceramoplastic decoration, make this monument an excellent example of Palaeologan architecture. Its mural decoration, although surviving in fragments, follows the painting tradition of the early Palaeologan Renaissance.

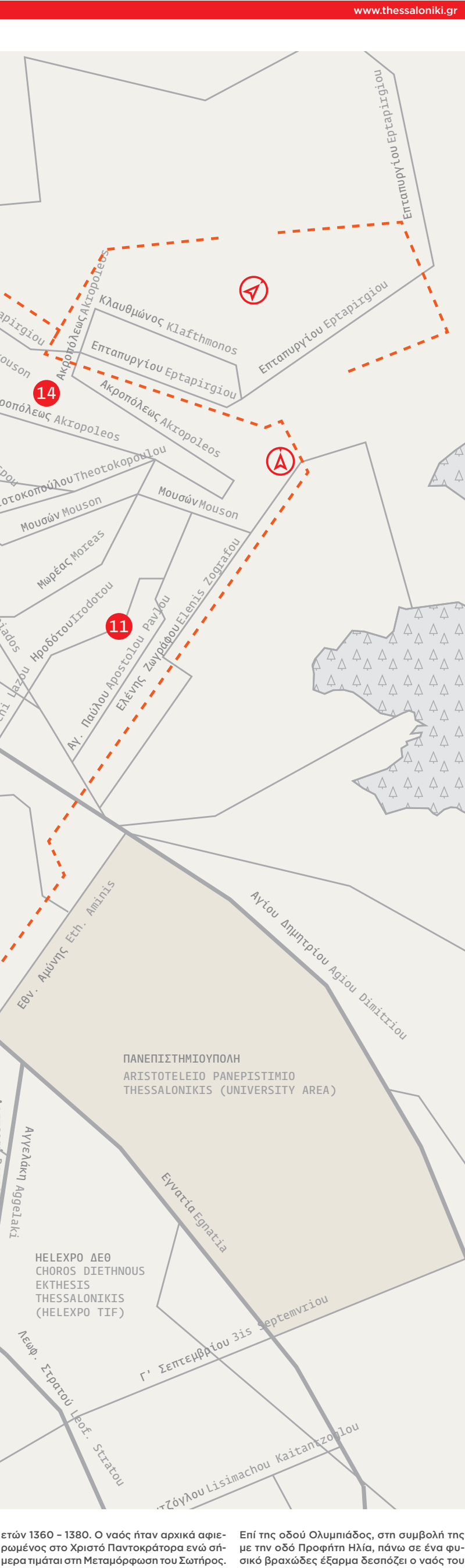

13 Ναός Μεταμόρφωσης του Σωτήρος Church of Metamorphosis tou Sotiros

Στη συμβολή των οδών Εγνατίας και Παλαιών Πατρών Γερμανού βρίσκεται το ναΐδιο του Σωτήρος. Κτίστηκε μετά το 1340 πιθανότατα ως ταφικό παρεκκλήσι βυζαντινού μοναστηριού και αρχικά ήταν αφιερωμένο στην Παναγία. Ανήκει στον τύπο του τετρακίονου εγγεγραμμένου σε τετράγωνη κάτοψη ναού. Η δυτική κόγχη κατασκευάστηκε το 1936 για την προσθήκη νάρθηκα. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος στο εσωτερικό του χρονολογείται την περίοδο 1350 – 1370 και εντάσσεται στην παλαιολόγια παράδοση.

At the junction of Egnatias and Paleon Patron Germanou Street lies the small church dedicated to the Saviour. It was built in 1340, possibly as a sepulchral chapel to a Byzantine monastery, and was originally dedicated to the Virgin Mary. Immediately outside the walls of the Acropolis, on Acropeleas Street, lies the Patriarchal and stauroepic Vlatadon monastery, the only Byzantine monastery still holding services in the city. It was founded between 1351 and 1371 by the monk Dorotheus Vlatas, a pupil of Gregory Palamas, and subsequently Metropolitte of Thessaloniki. Of the original complex, only the catholicon survives, built in the cross – in – square type with an ambulatory ending in chapels. The mural decoration in its interior dates between 1360 and 1380. The church was initially dedicated to Christ Pantokrator and today honours Transfiguration of the Saviour.

Έξω ακριβώς από τα τείχη της Ακρόπολης, επί της οδού Ακροπόλεως βρίσκεται η Πατριαρχική και σταυροπηγιακή Μονή Βλατάδων, το μοναδικό βυζαντινό μοναστήρι της πόλης που λειτουργεί μέχρι σήμερα. Ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 1351 – 1371 από το μαθητή του Γρηγορίου Παλαμά, μοναχό Δωρόθεο Βλατή, και μετέπειτα μητροπολίτη Θεσσαλονίκης. Από το αρχικό συγκρότημα σώζεται μόνον το καθολικό στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με περίστωο που απολήγει σε παρεκκλήσια. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος στο εσωτερικό τοποθετείται μεταξύ των

ετών 1360 – 1380. Ο ναός ήταν αρχικά αφιερωμένος στο Χριστό Παντοκράτορα ενώ σήμερα τιμάται στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος.

Immediately outside the walls of the Acropolis, on Acropeleas Street, lies the Patriarchal and stauroepic Vlatadon monastery, the only Byzantine monastery still holding services in the city. It was founded between 1351 and 1371 by the monk Dorotheus Vlatas, a pupil of Gregory Palamas, and subsequently Metropolitte of Thessaloniki. Of the original complex, only the catholicon survives, built in the cross – in – square type with an ambulatory ending in chapels. The mural decoration in its interior dates between 1360 and 1380. The church was initially dedicated to Christ Pantokrator and today honours Transfiguration of the Saviour.

On Olympiados Street, at its junction with Profiti Elia Street, on a naturally rocky elevation, lies the imposing Church of Profitis Ilias. It is unique in Thessaloniki in terms of its architectural type : a tetrastyle cross – in – square trincoch with a narthex (*lita*) and an ambulatory terminating in two chapels. The Church was dedicated to Christ and served as the catholicon of the Akapniou Monastery. Of its iconographic decoration, only the portrayal of the final period of Palaeologan painting, survives in the narthex.

15 Ναΐδιο Προφήτη Ηλία Church of Profitis Elias

On Olympiados Street, at its junction with Profiti Elia Street, on a naturally rocky elevation, lies the imposing Church of Profitis Ilias. It is unique in Thessaloniki in terms of its architectural type : a tetrastyle cross – in – square trincoch with a narthex (*lita*) and an ambulatory terminating in two chapels. The Church was dedicated to Christ and served as the catholicon of the Akapniou Monastery. Of its iconographic decoration, only the portrayal of the final period of Palaeologan painting, survives in the narthex.